

SOCIOLOGIA RELĂȚIILOR INTERNAȚIONALE ÎN CONCEȚIA LUI DIMITRIE GUSTI

Ovidiu Bădina

Academia „Ștefan Gheorghiu”

În multilaterală operă și activitate desfășurată de Institutul Social Român, inițiat și condus de Dimitrie Gusti în perioada dintre cele două războaie mondiale, un loc important l-au ocupat și problemele vieții și relațiilor internaționale, instituțiile internaționale, rolul și semnificația acestora. În conferințele publice, în reviste sau lucrări de proporții, cu ajutorul specialiștilor din diferite științe sociale, au fost abordate și dezbătute — din punct de vedere teoretic și practic — probleme privind cooperarea internațională sub diferitele ei aspecte: economic, social, politic, juridic, etc., problema războiului și păcii, a națiunii și a raporturilor dintre națiuni. Toate acestea erau probleme care frământau popoarele și cercurile politice ale vremii, solicitând soluții adecvate etapei. Iată contextul în care trebuie privite acțiunile sociologilor români din acei ani, între care un rol deosebit l-a ocupat Dimitrie Gusti.

Dimitrie Gusti a fost o personalitate cu preocupări multilaterale. Dacă în anii de formare, pînă la perioada cînd începe să activeze ca profesor la Iași, abordase o varietate de probleme care se refereau la sociologie, filozofie, psihologie, drept, presă, teorie economică, cercetare a fenomenelor sociale, după 1910 Gusti se manifestă ca un observator a tot ceea ce este mai la zi și vital în epocă și își spune părerea în problemele care-i frământau pe contemporanii săi.

Este creatorul uneia dintre cele mai inteligente doctrine — sistemul unei științe sociale totale — care să îmbine cunoașterea cu acțiunea, pornind de la sociologia văzută ca sociologie militans, dar fiind racordată cu etica — știința idealurilor și valorilor umane, și politica — știința acțiunii practice, care trebuie să ducă la realizarea noilor idealuri și valori, a realității care permite realizarea personalității sociale — a uneia dintre cele mai inteligente formule de legare a învățămîntului cu cercetarea și practica socială, aceasta fiind prezentă peste tot și încheindu-se cu activitatea Serviciului social.

În vremea cînd problema Societății Națiunilor preocupa cele mai largi cercuri de teoreticieni și oameni politici, Gusti a conferențiat despre originea și ființa Societății Națiunilor (textul circulă apoi scris, după

includerea lui în volumul *Politica externă a României*), iar în 1930, despre *Problema Federației Statelor Europene**.

Anii celui de-al doilea război mondial au fost ani grei și pentru Gusti. El fusese format la școala sociologică germană și respecta profund cultura și poporul german; tocmai din acest motiv el era un dușman al celor ce au otrăvit suflete și conștiințe, al celor ce au provocat dureri și suferințe: militarismul și hitlerismul german. El n-a fost colaboraționist. În momentul cînd dictatura militarofascistă din România înscenase procesul patrioților antifasciști, el a mers și a depus mărturie în favoarea acuzaților. În perioada cînd comuniștii erau prizoniți, arestați și închisi, în numele cercetării științifice, el le oferea posibilitatea să activeze în institutul condus de el, le-a înlesnit publicarea lucrărilor. În acești ani, acțiunile desfășurate de el sub lozincă neangajării politice dovedesc în fapt o anumită angajare politică, dar în favoarea forțelor de stînga.

* „Arhiva pentru știință și reformă socială”, nr. 1-3, anul V, 1923, p. 1-22, Dimitrie Gusti a acordat o atenție deosebită problemelor de politică externă și de politică internațională, prin optica intereselor poporului român, și a stimulat abordarea problemelor în acest domeniu. Cităm unele studii ce le considerăm semnificative: Corneliu Botez, *Responsabilitatea statului și noua concepție de despăgubiri pentru daunele de război, în doctrina și legislația franceză și română* (an I, 1919, nr. 2-3, p. 388-418); Virgil N. Madgearu, *Organizarea comerțului exterior în epoca de tranziție* (an I, 1919, nr. 1, p. 243-256); Vasile Stoica, *Propaganda ungurească în contra României la Liga Națiunilor* (an III, 1921, nr. 4, p. 478-506); Eugen Ehrlich, *Sfîrșitul unei mari împărății* (an III, 1921, nr. 1, p. 80-124); N. Dașcovici, *Procedura recursului la S.N. în materie de minorități* (an V, 1924, nr. 3-4, p. 416-423); S. Șerbescu, *Propaganda în străinătate* (an V, 1924, nr. 3-4, p. 448-471); J. T. Shotwell, *L'Organisation de la paix* (an VI, 1926-1927, nr. 3-4, p. 231-240); C. Zimmermann, *La Société des Nations et l'assainissement financier de l'Autriche* (an VI, 1926-1927, nr. 3-4, p. 241-254); S. Șerbescu, *Procedura pentru protecția minorităților înaintea Societății Națiunilor* (an VI, 1926-1927, nr. 1-2, p. 115-127); Mircea Djuvara, *Dunărea: Considerațiuni politice și juridice* (an VII, 1927-1928, nr. 3-4, p. 534-540); Victor C. Cădere, *Politica României și marele război, 1914-1924* (an VIII, 1929, nr. 1-3, p. 268-299); W. R. Rappard, *Le problème des colonies et des mandats* (an X, 1932, nr. 1-4, p. 668-680); Mircea Prossa, *L'exécution de jugements étrangers en Roumanie* (an XI, 1933, nr. 1-4, p. 135-138); George Sofronie, *Problema integrării noului drept internațional în Constituțiile naționale și necesitățile revizuirii Constituției române* (an XII, 1934-1935, nr. 3-4, p. 399-436); Idem, *Problema organizării securității colective* (an XIV, 1936, p. 1104-1129); ș.a. Din studiile și articolele de politică externă apărute în revista „Sociologie românească”, amintim articolul *Definiția Europei* scris de Tudor Vianu (an I, 1936, nr. 3, p. 26-27) și studiul *Contribuția științelor sociale la conducerea politicii externe*, elaborat de Anton Golopenția (an II, 1937, nr. 5-6, p. 193-196). În 1929, cu ocazia modificării statutelor Institutului Social Român, problemele de politică externă se bucură de o atenție deosebită: institutul înființează o secție specială de politică externă. În perioada 1929-1930, precum și în perioada 1930-1931, Institutul Social Român organizează două cicluri de prelegeri publice consacrate problemelor de teoria și practica politicii externe, și anume: în perioada 10 noiembrie 1929-1 iunie 1930 ciclul *Experiența politică și socială contemporană*, în 26 de conferințe iar în perioada 16 noiembrie 1930-3 mai 1931 ciclul *Federalizarea statelor europene în cadrul internaționalismului constructor*, în 22 de conferințe. În cadrul acestor cicluri, Nicolae Iorga avea să vorbească, în primul ciclu, despre *Tendințe de unificare europeană în epoca modernă*, iar în al doilea despre *Trecutul românesc și tendințele noastre de solidarizare internațională*. În 1938, activitatea științifică a Institutului Social Român în domeniul politicii externe se amplifică prin înființarea, în cadrul institutului, a unui Centru de înalte studii internaționale (Centre de Hautes Etudes Internationales), precum și revista „Affaires Danubiennes”. *Révue de l'Europe Centrale et du Sud-Est*. Prin tot ceea ce făcea, și în mod deosebit prin „Affaires Danubiennes”, Gusti și colaboratorii săi urmăreau: a. să reformeze opinia publică românească asupra chestiunilor internaționale și să procure celor care doresc să le studieze facilitățile necesare; b. să informeze opinia publică internațională asupra problemelor românești, precum și asupra felului în care marile chestiuni internaționale se oglindesc în spiritul românesc; c. asigurarea unei cooperări cât mai bune între specialiștii români și cei străini în problemele internaționale.

După 1944, în noile condiții social-politice create, Gusti merge mai departe. Atitudinea lui față de evenimente este mereu constructivă¹. Are inițiative și face valoroase propuneri menite să ducă la continua dezvoltare social-politică a patriei, la înflorirea științei și culturii românești, la creșterea prestigiului țării noastre pe arena internațională. Cauza ce a determinat, în ultimă instanță, aceste propuneri a fost profundul său sentiment de patriotism. El nu și-a renegat niciodată convingerile sale sociologice, a rămas până la capăt adeptul sistemului său. Dar Gusti a căutat în permanență să-i aducă înnoiri. Sint multe locuri, în întreaga sa operă, unde el încearcă să facă o apropiere între elementele raționaliste ale doctrinei sale și materialismul dialectic. Aceasta înseamnă, în fond, și aprecierea, mai mult sau mai puțin deschisă, ce o acorda marxismului². Gînditorul Gusti era un democrat și luminist, un om care în permanență căuta să recepteze și să aplice noul, dorea sincer și în mod conștient să se autodepășească.

În vremuri de grea cumpănă social-economică și politică a țării i s-a oferit de două ori posibilitatea să ocupe un post universitar în S.U.A.³, dar a rămas alături de poporul pe care l-a cunoscut atît de bine în activitatea desfășurată de-a lungul a peste două decenii.

★

În opera sociologică a lui Gusti un interes real prezintă *modalitatea înțelegerii și prezentării problemei războiului și păcii, a națiunii și raporturilor dintre națiuni*.

1. Abordarea problemelor războiului din optica sociologiei războiului și păcii, a sociologiei națiunii și a relațiilor internaționale

După o erudită analiză a diferitelor interpretări ale fenomenului social denumit *război*, din studiul său intitulat *Sociologia războiului*, Dimitrie Gusti ajunge la concluzia că războiul „este totdeauna un anumit mijloc de luptă colectivă pentru realizarea unui scop”⁴; privit ca realitate socială „el este unul dintre cele mai complexe fenomene sociale”, el fiind mai mult decît „o simplă chestiune de strategie, aprovizionări și armament, căci el rezumă o întreagă epocă istorică, toată știința, toată economia, toată cultura, toată tehnica unui timp...”⁵. Gusti însă își propune doar să găsească o *explicare sociologică* a războiului. Or, „fenomenul războiului nu poate fi pe deplin înțeles sociologicște decît dacă este explicat în totalitatea sa”⁶. În acest context, afirmă sociologul român, „problema războiului cuprinde trei probleme esențiale și complementare”, pentru că

¹ În legătură cu aceasta, vezi Ovidiu Bădina, *Dimitrie Gusti*, București, Edit. științifică, 1965, cap. V, 4; D. Gusti, *Opere*, I, texte stabilite, comentarii, note de Ovidiu Bădina și Octavian Neamțu, București, Edit. Academiei, 1968, p. 166—176.

² Asupra acestei chestiuni vezi și *Opere*, V, ed. cit., p. 352 și urm.

³ Vezi și *Opere*, ed. cit., I, p. 163, V, p. 443.

⁴ D. Gusti, *Sociologia războiului*, 1915; *Sociologia militans*, ed. 1934, p. 314—361, ed. II-a, 1946, vol. I, partea a III-a, p. 449—494; D. Gusti, *Opere*, IV, ed. cit., p. 127 (în continuare, indicarea trîmîterilor se va face: *Opere*, vol. ...).

⁵ *Opere*, vol. IV, p. 138.

⁶ *Opere*, vol. IV, p. 141.

„războiul, ca și orice fenomen social, se află așezat într-un anumit cadru, care îi condiționează existența și îi îngreuează manifestarea, prima problemă este deci aceea a *cadrelor în care războiul există și se manifestă*. A doua problemă privește aceste manifestări ale războiului. În sfârșit, ultima problemă se referă la *natura intimă sociologică a fenomenului*, care singură lămurește modul său de manifestare”⁷.

Privit sub aspectul naturii sale sociale, războiul este, în esența sa, „o ciocnire între două voințe colective și suverane”, cele două armate care se confruntă nefiind altceva decât „două voințe încordate, două voințe concentrate, două voințe de acțiune și în mișcare, puse în serviciul unei singure idei supreme, aceea de a învinge!”, voința de a învinge fiind „mobilul care însușește masa soldaților, ea este totul”, iar „masa soldaților dobândește formă și suflet numai dacă este organizată în această anumită direcție a voinței”⁸.

După opinia lui Gusti, războiul este *un mijloc*, el neavînd valoare în sine, ci „numai întrucît este determinat de valoarea unui scop”. Și el constată că războiul, ca instituție socială, s-a păstrat, „deși transformat, creat de scopuri noi, izvorite din atmosfera timpului, adaptate la ideile culturale și politice predominante ale timpului: la ideea națională și la ideea imperialistă”⁹. Privind lucrurile din acest unghi, și avînd în vedere realitatea anului 1915, („astăzi statele și națiunile mijlocii și mici duc lupta de întregire națională, iar statele mari duc lupta pentru hegemonie politică și economică mondială”) ¹⁰, Dimitrie Gusti afirma: „Războaie pentru ideea națională și războaie pentru ideea imperialistă — iată luptele care dau caracteristica timpului nostru”¹¹.

⁷ *Ibidem*. Se observă cu ușurință de oricine cunoaște sistemul sociologic că aici avem deja conturat sistemul sociologic al lui Dimitrie Gusti. Iată ce scria el cu această ocazie: *Mediul care determină manifestările fenomenului războiului este alcătuit din patru elemente: cosmice (teren, climă ș.a.m.d.), biologice (selecție, rasă ș.a.m.d.), istorice (înlănțuire causală) și psihologice (condiții psihice atât individuale, ca: personalitatea politică și militară a conducătorilor, cît și condiții de psihologie colectivă: «sufletul» unei națiuni). Toate manifestările sociale ale războiului se reduc la următoarele categorii relevante din punctul de vedere sociologic: categorii economice, spirituale (în special punctul de vedere moral), politice (forță) și juridice (drept).*

Factorii economici și spirituali ai războiului formează categoriile sale constitutive; căci nicidec războiul nu urmărește și nici n-a urmărit vreodată altceva decît realizarea unor scopuri economice ori spirituale («dominare», «prestigiu», «onoare» ș.a.m.d.) în cele mai multe cazuri economice și spirituale («dominare economică», «supremație economică» ș.a.m.d.). Factorii politici și juridici formează categoriile regulative ale fenomenului războiului, căci todeauna și în toate locurile războiul creează situații noi politice și juridice. Factorii constitutivi economici și spirituali alcătuiesc *substanța* fenomenului războiului, în timp ce factorii regulativi politici și juridici alcătuiesc *funcția* fenomenului războiului. Substanța (economică și sufletească) și funcția (politică și juridică) sînt inseparabile, căci nu se poate concepe fenomenul războiului fără una din ele, după cum nici nu poate reduce cauzal vreuna din ele la cealaltă, ele constituite deci *un paralelism*” (*Opere*, IV, p. 142). Cu această ocazie făcea și o reprezentare grafică a sistemului său (vezi, *idem*, p. 143). Dimitrie Gusti și-a expus sistemul său pentru prima oară în studiul *Științele sociale, sociologie, politică și etică în interdependența lor unitară. Prolegomene la un sistem*, publicat pentru prima oară în limba germană în „Zeitschrift für Politik”, III Band 1909/1910, iar în limba română în D. Gusti, *Opere*, vol. II, București, Edit. Academiei, 1969, p. 9—40. Vezi deosebi p. 27—40 și comentariul nostru, p. 439—440 ale aceluiași volum.

⁸ *Ibidem*, p. 143.

⁹ *Ibidem*, p. 145.

¹⁰ *Ibidem*, p. 144.

¹¹ *Ibidem*, p. 145.

În nota de subsol făcută pentru a preciza această idee, el scria „Puterile mari niciodată nu voiesc a recunoaște războaiele lor de expansiune și dominare economică, ci totdeauna găsesc cele mai « dezinteresate » pretexte de justificare ale acestor războaie, cum ar fi, bunăoară, apărarea (!) națiunilor și statelor mici, eliberarea națiunilor oprimate (!), ba chiar apărarea dreptului împotriva forței!”¹²

Gusti era convins că „va veni odată timpul cînd statele, înțelegînd că un război nu mai este util (...) din motive de logică politică, își vor alege alt mijloc de luptă colectivă decît războiul”. Dar „aceasta ar fi realizarea *de fapt* a păcii definitive dintre statele mari”¹³. Gusti precizează: a. „Pacea definitivă” însă nu poate fi decretată prin legi, ea putînd deveni un fapt în urma evoluției culturii omenestii; b. o pace „definitivă”, „eternă”, realizată între statele mari care caută „pe toate căile să impună vederile și interesele lor statelor mijlocii ori statelor mici”¹⁴, pune în discuție „problema organizării politice mondiale, internaționale”¹⁵. În acest context privește Gusti „suveranitatea statelor mijlocii și mici” care „se reazemă de cele mai multe ori mai mult pe o situație geografică decît propriu-zis pe o putere internă politică, căci ele sînt suverane numai acolo unde nu sînt atinse de sferele de interese ale puterilor mari ori unde știu tocmai a specula rivalitatea acestor interese”¹⁶. Statele mici și mijlocii sînt împotriva așa-zisei „păci eterne” pentru că aceasta „ar însemna consfințirea tiraniei statelor mari asupra statelor mici, precum și a tuturor nedreptăților pe care le suferă astăzi atîtea națiuni asuprite!” — scria Gusti în 1915, subliniind că este mai bine pentru „națiunile mici asuprite ori statele mici tiranizate” să rămînă „victimele provizorii ale nedreptății, create prin cucerire și războaie”, care însă le dă „cel puțin speranța în șansele unei *ultima ratio*, în realizarea unei dreptăți viitoare”, decît „victimele veșnice ale unor astfel de păci definitive”. Iată de ce Dimitrie Gusti socotea cu deplin temei că „o pace definitivă va fi posibilă pentru toate statele și națiunile, mari și mici, cînd ea va fi și *dreaptă*. Așadar, nu numai cînd statele mari, din calcul, vor renunța la mijlocul războiului în tratarea conflictelor dintre ele, dar și atunci cînd restul statelor mici vor avea siguranța desăvîrșită și garanția cinstită a autonomiei lor”¹⁷.

Cînd este vorba de „aspectul național” al războiului, Gusti mai sublinia și ideea conform căreia „o pace eternă va fi apoi dreaptă cînd nu vor mai exista nici națiuni asuprite”¹⁸. Egalitatea între națiuni este condiția păcii și înțelegerii internaționale. „O națiune trebuie să aibă un rang egal între națiunile lumii, căci ea este o unitate culturală propice în varietatea celorlalte națiuni; ca un organ al umanității, ea are un drept la viața integrală și trebuie să fie liberă pe destinele sale. De aici necesitatea principiului suprem al *suveranității naționale* care trebuie să aibă de compliment principiul suveranității politice, așadar constituirea fiecărei națiuni în grup politic deosebit”¹⁹.

¹² *Ibidem*.

¹³ *Ibidem*, p. 132.

¹⁴ *Ibidem*, p. 132–133.

¹⁵ *Ibidem*, p. 132.

¹⁶ *Ibidem*, p. 133.

¹⁷ *Ibidem*.

¹⁸ *Ibidem*.

¹⁹ *Ibidem*, p. 134.

2. De la națiune și „imperativul eticii naționale” — la suveranitatea națională și la relațiile între state naționale suverane

În noile condiții de după primul război mondial, când se rezolvaseră multe din chestiunile ce frământaseră națiuni și popoare, când se cereau restabilite relații de bună vecinătate, se ridicau și unele probleme de principiu ce priveau aceste relații. În lucrarea sa intitulată *Problema națiunii*, publicată²⁰ prima oară în 1919, Dimitrie Gusti se referea și la asemenea aspecte. Întreaga lucrare este o construcție polemică pozitivă, care ținea cont de realitatea etapei. Dealtfel el preciza : „Întregul program politic al păcii care s-a încheiat la Versailles este cuprins aici. Singurul criteriu pentru reconstituirea hărții politice a Europei va trebui să fie harta națiunilor, iar congresul păcii ar fi avut de făcut numai o operă de înregistrare, aceea de a stabili coincidențele dintre frontierele politice și cele naționale”²¹.

După părerea sa, „națiunea nu este o noțiune simbolică, ci o realitate tangibilă, un fapt al experienței sociale, un obiect de constatări precise ; ea este un complex de raporturi și relații, o unitate sintetică ; și nu o simplă sumă juxtapusă de indivizi ; ea este adică un *totum*, și nu un *compositum*”, este o realitate ce se afirmă „într-o structură economică și sufletească specifică și se menține printr-o organizare politică și juridică, caracteristică totului”²².

Dimitrie Gusti avea convingerea că viața unei națiuni nu înseamnă nimic fără frumusețea unui sens etic care implică două datorii : de a fi activă și productivă. Iată pentru ce el afirma : „Imperativul eticii naționale trebuie să fie cuprins în cerința pentru fiecare națiune de a da un *maximum de activitate și de productivitate*, ca să devină astfel o cit mai pronunțată personalitate”. Dar tocmai aceste datorii impun două drepturi ale națiunii : *autonomia și demnitatea* care sînt „criterii etice ale unei noi orientări și organizări ale politicii mondiale”.

Mergînd pe acest drum, gînditorul român ajunge la abordarea „suveranității naționale” pe care o vede ca „expresie juridică și politică a autonomiei naționale”, dreptul la existență proprie și de a dispune de sine, de nimic și de nimeni limitat”. În prelungirea acestei idei, el afirma că „înțelesul elementar al libertății este de a fi liber de ceva, anume liber de presiuni externe și deci de a se supune numai unei legislații făurite de noi”²³.

Dimitrie Gusti afirma cu deplin temei că „din însuși conceptul de suveranitate izvorăște ideea de egalitate, iar din conceptul egalității decurge caracterul de relativitate a suveranității naționale, dreptul de autonomie și de demnitate al fiecărei națiuni trebuind să fie limitat prin dreptul egal al celorlalte națiuni”²⁴. Tocmai respectul mutual și reciprocitatea dintre statele naționale, egale în exercitarea suveranității lor, impun

²⁰ În „Arhiva pentru știința și reforma socială”, nr. 2—3, an I, 1919, p. 547—577; Vezi, *Opere*, vol. IV, p. 9—36.

²¹ *Opere*, vol. IV, p. 10.

²² *Ibidem*, p. 21.

²³ *Ibidem*, p. 24.

²⁴ *Ibidem*.

„o precizare și o fixare care necesită crearea unei instituții internaționale”, cum este Societatea Națiunilor.

Susținând ideea egalității în drepturi a tuturor statelor, Gusti menționează că „Nu poate fi deci vorba de un primat și de un drept superior al unei supranațiuni, căci toate națiunile au misiunea egală de a avea o civilizație proprie pentru a îmbogăți umanitatea; după cum nu se poate vorbi nici de un primat al umanității, pentru că, deși ea formează un tot unitar, aceasta nu înseamnă dizolvarea națiunilor, ci înălțarea lor la umanitate prin muncă creatoare fără a pierde nimic din independența originalității lor. O umanitate fără personalitățile puternice ale națiunilor, care-i compun unitatea, ar fi anemică, săracă și secătuită, căci i-ar lipsi tocmai multiplicitatea izvoarelor care-i dau viață și vigoare. Colaborarea strinsă între națiuni, cu libertatea neatinsă a geniului lor specific productiv, pentru a făuri cea mai superioară unitate socială, umanitatea, iată ce este internaționalismul”²⁵.

3. Europa de după primul război mondial și Societatea Națiunilor

În conferința *Societatea Națiunilor*, ținută după primul război mondial, în ciclul prelegerilor organizate de Institutul Social Român, Gusti era un contemporan al nostru când afirma, la 7 ianuarie 1921, că : „Este un lucru comun și un adevăr (...) binecunoscut că interesele economice și spirituale ale națiunilor sînt la baza intereselor internaționale politice și că ele determină relațiile politice într-o largă măsură, dacă nu cu totul. În zadar se va vorbi despre solidaritatea politică internațională dacă nu i se va da un substrat real, care este tocmai solidaritatea economică și spirituală (...) La ce bun se proclamă, bunăoară, independența politică a unui stat, dacă printr-un simplu joc de tarife de transport și de tranzit el poate fi ușor înfometat și redus la o stare de vasalitate economică ! În zadar ne vom forța a regula situația politică și a împiedica conflictele politice cît timp nu se va reconstrui acordul pe baze solide. Aceasta este concepția sociologică a Societății Națiunilor. Pentru a suprima războiul, care este un fapt antisocial (este o crimă contra umanității), simpla încheiere de tratate și alianțe politice nu va ajuta la nimic temeinic; pentru a ajunge la acest rezultat, va trebui să se refacă și să se modifice mai întîi chiar bazele societății internaționale. Pacea lumii, ca să fie durabilă și sinceră, cere mai mult decît precauții și dispoziții contra războiului; ea cere să se facă o operă pozitivă de organizare, destinată nu numai să împiedice ca războaiele să izbucnească, ci a suprima cauzele lor. Chiar dezarmarea totală nu va putea deodată să înlăture imperialismul ce-și dispută lumea, ori acele nenumărate curențe șovine ori de rasă, ce frămîntă azi popoarele din Europa, fără a vorbi de cele ale Asiei. Stările sociale și politice, ca și oamenii, vor trebui să se adapteze la noul regim. Trebuie să se înjghebeze o nouă structură economică, socială și să se formeze o nouă mentalitate. Căci să nu se uite că forța istoriei sociale este mai mare decît cele mai rafinate construcții juridice și că fiecare epocă nu

²⁵ *Ibidem*, p. 32.

poate realiza nimic durabil și nimic mai mult decât ce corespunde conștiinței generale a timpului. Această operă constructivă, de cea mai mare valoare, organizarea păcii sociale, economice și morale, o operă deci sociologică, o face Societatea Națiunilor conștient și paralel cu organizarea păcii externe, juridice”²⁶.

Gusti avea, în 1921, convingerea că era nevoie de o schimbare fundamentală, că „nu trebuie schimbat numai decorul, ci însăși scena socială a lumii și actorii ei”; că „prin alianțe politice, prin statute interne nu se creează nici un ajutor. Trebuie ca între state să se stabilească o colaborare socială, care să permită a coordona eforturile. În Europa infometată și îndatorată (...) popoarele nu vor putea trăi dacă nu vor colabora la un scop comun”²⁷.

Societatea Națiunilor constituia — după părerea sociologului român — un cadru real în procesul de reconstruire a unei lumi noi din ruine, pentru că ea a creat organe permanente, a organizat competența internațională, a instituit comisii de specialitate, a antrenat în această activitate oameni calificați, care au primit misiunea să studieze și să propună soluții nimerite asupra problemelor economice, financiare și sociale ale timpului. Indiferent de rezervele ce le avea Dimitrie Gusti față de insuficiențele și imperfecțiunile Societății Națiunilor, el sesizase că ea reprezenta un instrument internațional ce urmărea menținerea păcii printr-o procedură specială de abordare a litigiilor dintre state. În fond, Societatea Națiunilor era privită pe două mari planuri: unul teoretico-filosofic și educațional, altul practic. În primul caz, ea stimula încrederea activă într-o nouă metodă politică, într-o nouă morală internațională, într-o nouă educație internațională, în sensul educației morale și a dezvoltării încrederii active „în autoritatea umanității”. Când este vorba de sensul precis practic al Societății Națiunilor, sociologul român atrăgea atenția asupra unui aspect cu multiple implicații: „anume a servi cauza statelor și națiunilor mici care acum din obiecte devin subiecte de politică internațională. Adică de unde înainte statele mici erau înlăturate de la discuțiile ce aveau loc la masa verde a diplomației mondiale, astăzi ele pot lua parte la hotărârile mai importante pe același picior de egalitate cu statele mari. Ceea ce este un mare câștig”²⁸.

Privită în acest context, problema locului și rolului Societății Națiunilor capătă semnificații particulare. În formularea metaforică a lui Dimitrie Gusti, ea trebuie să fie „o cetate unică de refugiu pentru toate națiunile mari și mici la timp de nevoie”. Tocmai pentru că zidurile acestei cetăți sînt „încă subrede, tinere, pline de defecte, iar temelia ei este însă străveche, bătrînă, solidă”, sociologul nostru își îndemna contemporanii: „Să contribuim cu toții ca să dăm cetății acele ziduri puternice de care are nevoie pentru a înfrunta toate vijeliile și a ține piept tuturor furtunilor”²⁹.

²⁶ *Opere*, IV, p. 170—171.

²⁷ *Ibidem*, p. 171.

²⁸ *Ibidem*, p. 166.

²⁹ *Ibidem*, p. 173—174.

4. De la „problema națiunii” și a „relațiilor internaționale” — la „Știința națiunilor” și la „Institutul Social al Națiunilor” ca instrument pentru cunoaștere

Preocuparea pentru aceste probleme s-a dovedit constantă în opera lui Gusti. Ideile sale despre națiuni și știința națiunii, despre relațiile dintre națiuni și popoare, despre război și pace, exprimate în deceniile doi și trei, au fost reluate și dezvoltate creator în anii de după cel de-al doilea război mondial, când ororile sălbăticiiei fasciste, cu tot lanțul de suferințe și nenorociri, erau dureros de vii în conștiința umanității. În această nouă etapă a aprofundat ideile cu privire la cunoașterea și înțelegerea reciprocă între popoare, precum și pe cele referitoare la organizarea păcii și a muncii sociale internaționale, destinată consolidării păcii și cooperării constructive între state și națiuni. De la „problema națiunii”, pusă în 1919, ajunsese în 1937 la „știința națiunii” care însemna cercetarea realității sociale naționale pentru „a întemeia politica națiunii, adică știința mijloacelor prin care națiunea va putea realiza idealul național”³⁰ și apoi la afirmarea necesității constituirii „științei națiunilor” care trebuie să se întemeieze pe o cercetare sistematică a fenomenelor, cu scopul de a cunoaște nu numai starea socială din fiecare țară, ci și nevoile și aspirațiile popoarelor acestor țări³¹. Iată încă unul din mijloacele — și nu de mică importanță — prin care sociologul român căuta să servească înțelegerii dintre popoare, păcii generale. Instrumentele prin care aceste idei trebuiau să fie realizate erau *institutele naționale de științe sociale* și *Institutul Social al Națiunilor*, ca organ coordonator al activității primelor.

Gusti a formulat această teză în perioada când consecințele celui de-al doilea război mondial — cu imense pagube umane, materiale și morale — erau de proporții nemaîntinse. În acele condiții, chiar și unii ideologi burghezi, care pînă în timpul celui de-al doilea război avuseseră o atitudine politică pasivă sau, printr-o serie de acțiuni, contribuiseră involuntar la crearea unui climat ideologic și politic favorabil unor întreprinderi belicoase, după marile grozăvii și distrugeri s-au ridicat pentru apărarea păcii. Pacifist convins, Dimitrie Gusti nu putea să nu aibă inițiative creatoare mai ales în aceste momente.

La 8 martie 1946 ținuse o comunicare la Academia Română, unde își expunea concepția sa despre pace. Aceeași comunicare, cu unele completări, a ținut-o la 20 mai 1946 și la Académie des Sciences Morales et Politiques³² din Paris. Ideile susținute de Dimitrie Gusti găsesc sprijin la fostul profesor de filozofie de la Sorbona, Henri Laugier, care ajunsese secretar adjunct în cadrul Secretariatului General al Consiliului O.N.U.³³

După Alfred Métraux, pe atunci șeful secției de studii în O.N.U. — și care îl ajutase pe Gusti în perfecționarea acestor grandioase proiecte —,

³⁰ D. Gusti, *Știința națiunii*, în „Sociologie românească”, nr. 2—3, anul II, 1937; vezi și *Sociologia Militans*, I, 1946, p. 128.

³¹ Vezi D. Gusti, *Un an de activitate în afară de țară*, 1947, p. 43.

³² *Vers une conception réaliste et scientifique de la paix*, par D. Gusti, în „La République Française”, vol. III, nr. 9, sept. 1946. Vezi și D. Gusti, *Un an de activitate în afară de țară*, 1947, p. 35—43. Vezi D. Gusti, *Pagini alese*, București, Edit. științifică, 1965, p. 364—376; în D. Gusti, *Opere*, vol. IV, p. 267—274.

³³ Vezi D. Gusti, *Un an de activitate în afară de țară*, p. 13; *Opere*, IV, p. 288.

institutele naționale și Institutul Central Internațional pentru Studiul și Cunoașterea Națiunilor — realizat sub denumirea de Institutul Social al Națiunilor — preconizate de Gusti, urmau să întreprindă o cercetare sistematică, menită să colecteze date necesare cunoașterii nu numai a stării sociale din fiecare țară, dar și a nevoilor și aspirațiilor popoarelor acestor țări³⁴. Era nevoie deci de o cooperare pentru a se ajunge la strângerea datelor care să permită formarea „științei națiunilor”.

Obiectivul imediat de cercetare pentru fiecare institut trebuia să fie „unitățile” vieții sociale. Explicarea vieții sociale — afirma Alfred Métraux, care cunoștea în acea vreme doctrina lui Gusti, pentru că, împreună cu sociologul român, a redactat „un plan de reorganizare fundamentală, științifică a lucrărilor Consiliului Economic și Social”³⁵ — nu este posibilă decât dacă se interpretează „relațiile societății cu mediul geografic, cu mediul biologic, cu mediul istoric și cu mediul psihic”. Așadar, doctrina lui Gusti devine cadrul după care urma să se modeleze știința națiunilor.

Dimitrie Gusti socotea realizabilă știința națiunilor cu ajutorul institutelor naționale de științe sociale, organizate după modelul Institutului Social Român. După el, institutele naționale trebuiau să fie în contact cu F.S.M., Organizația Internațională a Sănătății, U.N.E.S.C.O., precum și cu o serie de organe și organisme sau comisii internaționale și naționale care se ocupau cu aspecte ale muncii și vieții popoarelor³⁶.

În urma consultărilor și discuțiilor cu Alfred Métraux, D. Gusti a adus o serie de îmbunătățiri esențiale proiectului publicat în „La République Française”³⁷. Avînd de partea sa și pe sociologul american Robert Morrison MacIver și pe Boris Mirkine-Guetzévitch, împreună au constituit un *comitet executiv restrîns*, care, între 22 octombrie și 6 noiembrie 1946, a luat hotărîrea ca noua instituție să se numească Institutul Social al Națiunilor³⁸.

La ședința comitetului de direcție, ținută la Clubul Haward din New York la 15 ianuarie 1947, prezidată de MacIver, care a devenit primul președinte al Institutului, au participat și delegați din Statele Unite ale Americii, Mexic, Cehoslovacia, Canada, Franța, Iugoslavia, România și alte țări, *recunoscîndu-se, totodată, că ideea înființării institutului a purces de la D. Gusti care, îndeplinind funcția de vicepreședinte, trebuia să redacteze — și a redactat — și programul de lucru al noului institut*³⁹.

Ce au însemnat aceste acțiuni întreprinse de Gusti în acei ani? Care este semnificația lor?

Ideea creării unui organism internațional care să contribuie la cunoașterea reciprocă a popoarelor era negreșit o idee valoroasă. Susținută în anul imediat zdrobirii fascismului, ea apare, într-adevăr, ca o acțiune menită slujirii muncii pașnice, apropierii popoarelor și încercării — pe această cale — de a întări pacea, atît de necesară omenirii. Însăși ideea că acest organism internațional să funcționeze pe lîngă O.N.U., și anume pe lîngă Consiliul Economic și Social, organizație care simbolizează lupta

³⁴ Vezi D. Gusti, *op. cit.*, p. 43.

³⁵ *Op. cit.*, p. 13; în *Opere*, vol. IV, p. 289.

³⁶ *Op. cit.*, p. 49.

³⁷ *Op. cit.*, p. 13; în *Opere*, vol. IV, p. 289.

³⁸ *Op. cit.*, p. 15; în *Opere*, vol. IV, p. 290.

³⁹ *Op. cit.*, p. 15—17; vezi și p. 48, 51—58; în *Opere*, vol. IV, p. 291.

popoarelor pentru înțelegerea reciprocă, pentru o pace trainică, dovedește că Dimitrie Gusti a înțeles care era problema principală a anilor postbelici : „... Toți oamenii și popoarele, conștienți de primejdiile și necesitățile tragice ale orei, trebuie să se angajeze pretutindeni într-o imensă efortare de cercetare și de interdependență realistă, care va trebui să ajungă în satele cele mai mici, ca și-n orașele cele mai întinse ale lumii, pentru a crea acea forță irezistibilă a comprehensiunii, singura capabilă a impune o pace durabilă și definitivă. Ne trebuie o cruciadă universală pentru o pace de reală cooperare și de frățescă uniune între toate națiunile globului pe baza cunoașterii lor mutuale. Ne trebuie un plebescit real și științific de fiecare zi al Umanității. Acesta este scopul suprem urmărit de Institutul Social al Națiunilor din New York”, afirma Gusti în 1947.

Cel care fusese martorul grozăviei războiului, reprobind barbaria fascistă, nu putea accepta ideea repetării unui asemenea cataclism. El manifesta îngrijorare pentru viitorul omenirii. După cum afirma în fața unui public intelectual francez, adunat la 20 mai 1946 în sala Academiei de științe morale și politice din Paris, problema păcii devenise „sub umbra amenințătoare a foametei și a bombei, o problemă mareață”. În 1946, Reclus, pe atunci președintele Institutului Franței, sublinia că membrii Academiei (de științe morale și politice din Franța — O.B.) în linii generale s-au declarat de acord cu „proiectul” lui Gusti privind pacea și Institutul Social al Națiunilor. Adeziunea la această idee și-a dat-o Germain Martin, Firmin Roz, precum și abatele Sertillanges⁴⁰. Faptul că ea este respinsă imediat în presa⁴¹ de mare circulație arată că Dimitrie Gusti ridicase o problemă ce frământa mulți oameni care nu voiau să se repete orgiile unui război necrutător. Mai clar apare ideea sa exprimată în 1946 : „Pacea pînă în prezent fu o teorie generoasă, o mare idee, dar ea în curînd va părăsi domeniul utopiei pentru a deveni o necesitate, pentru a trece în viața însăși”⁴². Acesta este de fapt și un program pe care și-l propune.

5. Construcția pașnică a relațiilor internaționale de tip nou impune utilizarea pașnică a energiei nucleare

Dimitrie Gusti a fost nu numai un pacifist convins, ci și un militant sincer în favoarea unei păci durabile, bazată pe stimă și încredere reciprocă între națiuni. După cel de-al doilea război mondial, cînd adepții politicii de forță și ai „războiului rece” făceau să se audă zăngănitul armelor și amenințarea cu distrugerea prin arma atomică, Gusti, în declarația sa transmisă de postul de radio București la 20 februarie 1955, afirma : „Prin descoperirea procedeelor de dezintegrare a atomului, producătoare de uriașe energii, care va fi atunci procedeul de dirijare a acestor dezintegrări ? Acum intervine, pe lângă latura științifică și tehnică de laborator, pe lângă latura filozofică a determinismului, și latura-tehnică, latura propriu-zisă social-culturală a problemei atomice. Nu sînt decît două

⁴⁰ D. Gusti, *op. cit.*, p. 7 ; în *Opere*, vol. IV, p. 285.

⁴¹ D. Gusti, *Vers une conception réaliste et scientifique de la paix*, în *rev. cit.* ; aceeași revistă îl publică și în versiunea engleză (*Toward a Realistic and Scientific Conception of Peace*, New York, 1946).

⁴² D. Gusti, *Un de activitate în afară de țară*, p. 13.

posibilități. Ori energia nucleară imensă, descătușată de om, va fi folosită spre binele omului și pentru progresul umanității — și aceasta nu este posibil decât în scopuri pașnice. Căci stăpânirea de către om și societate a energiei atomice poate aduce o dezvoltare nebănuită și neobișnuită, atât în ce privește economia și tehnica națională și mondială, cât și prin aplicațiile pe care le pot găsi izotopii radioactivi în științele biologice, medicale, fizice, chimice, agronomice etc. Ori, dimpotrivă, evoluția armelor nucleare poate duce la un război atomic. Ca om de cultură și iubitor al valorilor culturale ale umanității, consecvent cu întreaga mea activitate și cu încredere în marile curente pacifice, nu pot fi decât pentru soluția pașnică a problemelor atomice, fiind pentru creșterea bogățiilor valorilor culturale la infinit, mărindu-se fără încetare ca valori culturale noi din ce în ce mai superioare a popoarelor din toate continentele și, în acest caz, sint pentru un schimb liber și pentru o circulație nestinjenită a valorilor culturale între popoare, ca fiind cea mai bună garanție a păcii”⁴³.

Numeroase și deosebit de interesante sînt considerațiile lui Dimitrie Gusti făcute asupra unor probleme ca națiunea și relațiile între națiuni, războiul și pacea. Ele îi dau dreptul să fie socotit printre cei care și-au adus contribuția la constituirea unei sociologii a relațiilor internaționale. Avînd un orizont și o viziune deosebit de largă, Gusti pornea de la sociologia națiunii ca să ajungă la sociologia relațiilor internaționale, iar de aici la crearea instrumentelor necesare care, în conformitate cu năzuințele popoarelor libere și suverane, să realizeze pacea în conformitate cu norme științifice elaborate pentru a fi puse la temelie ei.

Ca personalitate profund constructivă, Gusti avea capacitatea să critice tot ce socotea că nu corespunde etapei, aspirațiilor de progres și pace ale popoarelor, dar să și proiecteze soluții și instituții menite să contribuie la realizarea acestor idei. De aceea afirmațiile sale teoretice și acțiunile concrete referitoare la cercetarea științifică instituționalizată, care să contribuie la întemeierea unei lumi drepte, bazată pe relații între egali, nu numai că sînt actuale, dar sînt ideile noastre, ale poporului român care, prin tot ceea ce a făcut și face, dovedește că dorește pacea și înțelegerea internațională, atât de necesare construcției sale pașnice.

Aceste elemente la care ne-am referit fac parte integrantă din sistemul gîndirii lui Dimitrie Gusti, din felul lui de a concepe și acționa, sociologia sa fiind „sociologia militans” a totului social privit pe toate planurile și la toate nivelurile, în care *socius* este constructor activ a tot ceea ce permite realizarea personalității umane creatoare de valori.

Toată opera lui este expresia unui umanism profund constructiv, caracteristic poporului nostru, și prin tot ce a făcut el ne aparține nouă, românilor, dar și umanității.

⁴³ Textul *Declarația domnului profesor Dimitrie Gusti la radio*, transmis în limba germană la 20 februarie 1955, orele 0; vezi Dimitrie Gusti, *Pagini alese*, 1965, p. 361—363; în *Opere*, vol. IV, p. 304.